

Vikman László százados:

REBUS SIC STANTIBUS – AVAGY A DOLGOK ÁLLÁSÁRÓL A FEGYVERES KONFLIKTUSOK JOGÁBAN

DOI: [10.35926/HSZ.2022.2.11](https://doi.org/10.35926/HSZ.2022.2.11)

A Farkas Ádám¹ és Végh Károly² szerkesztői gondozásában a Zrínyi Kiadónál 2020-ban megjelent,³ *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások* című tanulmánykötet számos neves „civil” és a védelmi szférában tevékenykedő jogász írásait fűzte fel egy olyan komplex gondolati láncra, amelyet végigkövetve az olvasó egy részletes és átfogó képet kap azokról a témákról, problémákról és várható perspektivikus változásokról, amelyek a nemzetközi közjog, büntetőjog, hadijog és humanitárius jog szféráiban merülnek fel az ún. hibrid fenyegetések összetett jelenségei kapcsán.

A „*clausula rebus sic stantibus*” ókori római eredetű polgári jogi alapelv,⁴ melynek értelmében, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződés megkötését követően egy olyan körülmény állt be, mely valamelyik fél lényeges és jogos érdekét sérti, a szerződés módosítható, vagy a fél elállásával megszüntethető. Az elv a nemzetközi jogban is ismert, a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény⁵ 62. cikke korlátok között ugyan, de lehetővé teszi a körülmények alapvető megváltozására való hivatkozást.

A hadijoggal, nemzetközi közjoggal és politikával foglalkozó szakemberek számára nyilvánvaló tény, hogy a második világháborút követően az ENSZ megalakulásával kialakult nemzetközi világrend szabályai és a hidegháború lezárultával bekövetkezett, aránylag rendezett és békés globális rend egyre komolyabb kihívások elé néz. A több évtizedes biztonságpolitikai regulációs rezsimek, intézmények és szervezeti megoldások egyre nehezebben képesek adekvát válaszokat adni olyan fenyegetésekre, amelyeket nemegyszer szándékosan irányoznak a gyenge, támadható pontjaikra. Azaz a körülmények változóban vannak, és egyes részterületeken ezek bizvást nevezhetők alapvetőnek is.

Recenziómban ezúttal kevésbé opponensi szerepet vállalok fel, az egyes tanulmányok kapcsán általában a társadalomtudományok területéről szerzett más szubjektív benyomásaim és élményeim tükrében igyekszem megjegyzéseket fűzni a kötethez. A tisztelt Olvasót is arra szeretném ösztönözni, hogy a több esetben is paradigmaticus változásokról gondolkodjon szélesebb kontextusban. Ezzel a megközelítéssel a kötet írásainak mozaikja

¹ Dr. Farkas Ádám (PhD) százados, tudományos munkatárs, Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság elnökségi tagja; a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat hivatásos tisztje.

² Dr. Végh Károly, a brunssumi NATO Szövetséges Összhaderőnemi Parancsnokság szakértője.

³ A kéziratok lezárása: 2019. 11. 30.

⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:192. § tartalmazza jelenleg a hatályos magyar jogban.

⁵ Kihirdette és a magyar jogba emelte a szerződések jogáról szóló, Bécsben 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről szóló 1987. évi 12. törvényerejű rendelet.

még inkább látható képet ad arról, hogy milyen komplexitású és jelentőségű feladatok előtt áll minden felelős szereplő a jogalkotás, az állami döntéshozatal és a jogalkalmazás teljes hierarchiájában. Remélhetőleg a kötet gyakran kijózanító tartalma képes lesz „áttörni falakat”, és olyan racionális változtatásokat, változásokat elérni vagy indukálni nemzeti szinten a biztonság- és védelempolitikai jogi gondolkodásban, amelyek szükségesek ahhoz, hogy legalább megközelítőleg olyan biztonsági környezet jellemezze a 21. század első felét, mint az előző második ötven évét, illetve hatókörünkön kívül eső problémák vonatkozásában legalábbis a felkészültség érje el a hatékony védekezéshez szükséges szintet.⁶

A „Tendenciák az új típusú kihívások biztonsági kezelésének jogi vonatkozásaiban”⁷ című, bevezetést adó nyitótanulmányban a szerkesztők áttekintést adnak a biztonsági és védelmi szektor jogi szabályozása kapcsán felmerülő problémahalmazról, kezdve a meglévő intézményrendszer nehézségével, a hatékony válaszok adásához szükséges rugalmasság és skálázhatóság hiányán át egészen az új eszközök által jelentett kihívásokig. A hibrid hadviselés, a nem állami szereplők általi fenyegetések és a nemzetközi terrorizmus, valamint a nemzetközi szervezett bűnözés, különösen a migrációhoz kapcsolódó embercsempészet vagy az illegális kábítószer- és fegyverkereskedelem már régóta tesztelik és jellemzően „zavarba hozzák” a meglévő szabályozási környezetet, amely egy korábbi kor terméke, amelyben sem a tömegkommunikáció, sem a személyek, az áruk, a szolgáltatások, illetve a tőke szabad mozgása és kereskedelme nem érte el a jelenlegi szintet.⁸

Az írás legfontosabb értéke, hogy egyfajta úttervet is ad a felmerülő problémák feldolgozására, a megváltozott biztonsági környezethez való alkalmazkodásra. A konklúzióban szereplő három fő javaslat: a fegyveres erők alkalmazására vonatkozó jogi megoldások terén korszerűbb, komplexebb megközelítések és megoldások kialakítása; a második – erre már részben építve – az alapvető jogok korlátozási rendszerének felülvizsgálata,⁹ végül a szövetségi kereteinkre is építve a fegyveres erő alkalmazására vonatkozóan egy olyan jogi minimum kialakítása, amely korszerű és hatékony jogosultságokra és funkciókra, nemzetközi és nemzetállami szinten is kooperatív védelemre, valamint ezekhez megfelelő és a jogállamiságot megőrizni képes garanciákra épül.

⁶ Azt, hogy ez a feltétel mennyire pengeélen táncol, jól mutatja be Huntington scenáriója, amelynek részletei már jelenleg is folyamatban vannak: „A globális civilizációközi háború esélyeit jelentősen növeli, ha a civilizációk és a mag-államok közti erőegyensúly megbillen. Kína felemelkedése és egyre növekvő öntudata, a „mi vagyunk az emberiség történelmének legnagyobb játékosai» nézet hangoztatása komolyan veszélyezteti majd a nemzetközi stabilitást a 21. század elején. Ha Kína Kelet- és Délkelet-Ázsia vezető hatalmává válik, Amerika történelmi érdekeit fogja keresztezni.” Lásd Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019, 540.

⁷ Farkas Ádám – Végh Károly: Tendenciák az új típusú kihívások biztonsági kezelésének jogi vonatkozásaiban. In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 10–24.

⁸ Vannak elméletek, amelyek a globális gazdaságba való bekapcsolódást az egyik legerősebb békemegőrző tényezőként értékelik. „...[A]zoknak a kormányoknak, amelyeknek országai a globális ellátási láncok részeivé váltak, nem kétszer, hanem háromszor kell meggondolniuk magukat, ha az önvédelem esetét kivéve háborús konfliktusba akarnak bonyolódni. És ha mindenáron háborúzni akarnak, az tízszer többbe kerül, mint egy évtizeddel ezelőtt, és valószínűleg tízszer többbe kerül, mint amennyire az adott ország vezetői gondolni mertek.” Lásd Thomas L. Friedman: És mégis lapos a Föld. A XXI. század rövid története. HVG Kiadói Zrt., Budapest, 2006, 341.

⁹ Lásd Aharon Barak: The Supreme Court and the Problem of Terrorism. In: Judgements of the Israel Supreme Court: Fighting Terrorism within the Law. 14. https://mfa.gov.il/MFA_Graphics/MFA%20Gallery/Documents/terrorism_law.pdf (Letöltve: 2021. 11. 17)

A kötet ezt követően három tematikus részbe szervezve tartalmazza az egyes tanulmányokat.

„A nemzetközi biztonsági rendszer mint az erőalkalmazás intézményi keretének kihívásai” blokk Farkas Ádám és Sulyok Gábor¹⁰ „Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén”¹¹ című cikkével kezdődik. A második világháborút követően életre hívott ENSZ egyik központi funkciója a kezdetektől a béke megőrzése, a szervezet alapokmánya a fegyveres erőszak legális alkalmazását a történelemben addig nem látott mértékben korlátozta.¹² A kollektív és egyéni önvédelmen túl kizárólag a Biztonsági Tanács jóváhagyásával léphet fel katonai erővel egy állam egy másik ellen, ezzel a BT a nemzetközi béke és biztonság fő letéteményesének tekinthető. A 21. században kiemelt fenyegetésnek tekintett hibrid vagy nemlineáris hadviselés, a nem állami szereplőkkel kialakuló konfliktusok, valamint a nemzetközi terrorizmus olyan válaszokat követelnek az államoktól, amelyek a fenyegetésre adott igazán hatékony megoldások esetén bizonyos vonatkozásokban túlfeszíthetik ezt a rigorózus keretrendszert.

Azzal, hogy a terrorizmus a korábban már jelen lévő laza kapcsolatokon túllépve ténylegesen államhatárokon átívelő jelleget kapott, hogy a hibrid hadviselésben a betudhatóság, beazonosíthatóság követelménye általában nem teljesíthető, a nemzetközi jog hatályos tilalmi rendszere – amely alapvetően államok közötti konfliktusokra lett kalibrálva – nehezen, vagy egyáltalán nem tud megbirkózni. Így, bár az Alapokmányban a BT részére megállapított eszközkészlet a béke veszélyeztetése, béke megszegése és támadó cselekmények esetében mindenképpen alkalmasnak mondható a jövőben is a béke megőrzésére, az eszközkészlet tényleges alkalmazásának módjai, küszöbértékei és különösen a szervezetet működtető államok közreműködési hajlandósága fejlesztésre és átgondolásra szorul.

Keszely László¹³ Végh Károllyal közösen írt, „A NATO irány- és szemléletváltása a 21. század második évtizedének megváltozott biztonsági környezetében”¹⁴ című tanulmányában a hidegháborús fenyegetés ellen létrejött észak-atlanti szövetség fókuszának változásával foglalkozik, különösen ahogy a berlini fal leomlását követő béketámogató szerepből a Szövetség, az ukrán válság után ismét aktív keleti irányú védelmi felkészüléssel

¹⁰ Prof. Dr. Sulyok Gábor (PhD) egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Győr; Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest; tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiváló Kutatóhely, Budapest.

¹¹ Farkas Ádám – Sulyok Gábor: Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 26–45.

¹² Van történész, aki szerint már a „dzsungel törvényének” meghaladásáról beszélhetünk, és a tudásalapú társadalmak elképzelhetetlenek tartják a kiterjedt fegyveres konfliktusokat, amelyek így csak elmaradottabb területeken valószínűek. Lásd Yuval Noah Harari: Homo Deus. A holnap rövid története. Animus Kiadó, Budapest, 2020.

¹³ Dr. Keszely László (PhD) ezredes – a Honvédelmi Minisztérium Védelmi Igazgatási Főosztály főosztályvezető-helyettese; a Magyar Katonai és Hadijogi Társaság tagja.

¹⁴ Keszely László – Végh Károly: A NATO irány- és szemléletváltása a 21. század második évtizedének megváltozott biztonsági környezetében. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 46–67.

foglalkozik.¹⁵ Rámutatnak, hogy az orosz Geraszimov tábornok egy beszédének 2013 februárjában publikált leirata milyen plasztikusan mutatja be, hogy mi várható a 21. század konfliktusainak képében,¹⁶ hogyan növekszik a konfliktusokban a nem katonai eszközök szerepe a politikai és stratégiai célok elérésében.¹⁷ Prognosztizálják a nagy formátumú katonai erők elrettentési szerepének növekedését, és azt is, hogy a tényleges katonai tevékenységek reakciós küszöb alatt tartásával a nyílt háborúskodás kevesebb teret fog kapni.¹⁸ Mindez a NATO részéről megköveteli új hadviselési módszerek alkalmazását, a gyorsabb reagálást és döntéshozatalt és az ezt kiszolgáló hatékonyabb szövetségi szervezeti struktúrát.

Az intézményi változások áttekintésében képet kapunk a döntéshozatali rendszer átalakításáról a tervezési és válságreakálási eljárásokban, a szövetséges csapatok mobilitási szabadságának érdekében tett lépésekről, továbbá a szövetségi katonai struktúra egyes vezetési elemeinek jogállásával kapcsolatos nemzetközi jogi folyamatokról, illetve fejlődési irányról. Kiemelten értékes rész az Észak-atlanti Szerződés fő sarokpontjainak tekintett 4. és 5. cikk értelmezésében a korábbi állapothoz képest jelentős változások bemutatása, annak lényegi tartalommal megtöltése – mint például az, hogy a walesi csúcst követően a tagállamok akár kibertámadás esetén is elképzelhetőnek tartják a kollektív védelem alkalmazását.

¹⁵ A 21. század egy kulcsfontosságú geopolitikai kérdése lesz, hogy az USA-központú NATO mellé képes lesz-e egy Kína-centrikus szövetségi rendszer is felnőni, amire való szándékot már jelzett a kínai vezetés, azonban fontos, hogy a védelem formájára vonatkozóan nem a kollektív, hanem a korporatív jelzöt használták. Lásd Xi Jinping: Az ázsiai biztonsági együttműködés új megközelítése (beszéd), 2014. május 21. In: Xi Jinping: Kína kormányzásáról. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017, 398. Tudható, hogy ehhez mérten az amerikai szemlélet, amelyet Brzezinski nagyon is érthetően fejezett ki, a következő: „A globális hatalom kelet felé vándorlása még instabilabbá tette napjaink nemzetközi kapcsolatait. Európa, bár több területen még mindig fontos, már nem játszik akkora szerepet, miközben Oroszország arra törekszik, hogy saját identitásának küzdelmes újradefiniálása által továbbra is a világpolitika első vonalában maradjon.” Lásd Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktabla. Amerika világhatalma és geostratégiai feladatai. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017, 300. Másról: „Röviden, egy aktív amerikai szerepvállalás Ázsiában nem kizárólag a régió stabilitása miatt lényeges, hanem ezen túl még egy olyan környezet megeremtése szempontjából is, amiben az amerikai–kínai viszony békés és együttműködő mederben folyik, s végeredményben egy széles körű politikai és gazdasági globális partnerséggé válik. Az Amerika és Kína közötti kapcsolat próbája lehet annak, hogy a világ legnépesebb és gazdaságilag legdinamikusabb kontinense képes lesz-e a belpolitikai sikereket a regionális stabilitással ötvözni.” Lásd Zbigniew Brzezinski: Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.

¹⁶ A szerzők helyesen jelzik is, hogy az azóta Geraszimov-doktrína néven emlegetett koncepció korántsem doktrína annak hagyományos értelmében. Ahogy azóta külön cikkben a beszédet a nyugati szakirodalomban elsőként – és egy blogbejegyzésben (!) – feldolgozó Mark Galeotti is jelezte, az orosz katonai vezető az arab tavasszal kapcsolatos amerikai tevékenységeket írta le, és a saját szemszögéből ezek elhárításának módjai foglalkoztatják, hiszen abban az időszakban a színes forradalmak az orosz érdekeket is jelentős mértékben veszélyeztették. Még ha ilyen zűrzavar is keletkezett körülötte, a lényegi tartalma a figyelemvadás címadás ellenére is jócskán indokolja, hogy a koncepció és az abban alkalmazott megközelítés mekkora ívet futott be. Lásd Mark Galeotti: I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'. <https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/> (Letöltés időpontja: 2021. 02. 04.)

¹⁷ A konfliktus orosz földrajzi-geostratégiai értelmezéséhez lásd Tim Marshall: A földrajz fogságában – tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról. Park Könyvkiadó, Budapest, 2018, 32.

¹⁸ A kínai megközelítéshez háttéranyagként lásd Qiao Liang – Wang Xiangsui: Unrestricted Warfare. China's Master Plan to Destroy America. Shadow Lawn Press, 2017 (eredeti kínai kiadás: 1999).

„Az Európai Unió regionális biztonsági szerepének legitimációs kérdései, különös tekintettel a fegyveres erő alkalmazására”¹⁹ című cikkében Juhász Krisztina²⁰ az EU kormányközi alapú közös kül- és biztonságpolitikájának (1993-tól) és az ezen belül kialakított közös biztonság- és védelempolitikájának (1999-től) fejlődését mutatja be.²¹ Az EU regionális biztonsági aktorként az ezredfordulót követően lépett fel az első válságkezelési műveleteinek elindításával. Azóta három kontinensen volt már aktív – és jelenleg is – 17 aktív missziója van.

A szervezet szupranacionális jellegéből, valamint az ENSZ, illetve a NATO saját tagállamai és más harmadik országokkal való komplex viszonyrendszeréből fakadóan ez a tevékenység több vonatkozásban is rendelkezik bizonyos legitimációs hiányosságokkal, amelyeket hosszabb távon a hatékonyabb működés érdekében tisztázni, a lehetséges mértékig feloldani lenne szükséges. A jogi-normatív legitimitás európai unió felhatalmazása szintjén problémát jelent az Európai Bíróság kontroll-lehetőségének hiánya a válságkezelési tevékenység felett, ezzel is dominánssá téve a nemzetközi jog és az ENSZ BT-felhatalmazások szerepét, holott ezek legitimációja sem minden esetben vitáktól mentes.

A kötet második, „A fegyveres erő alkalmazása – legitimációs kérdőjelek” című részét Kajtár Gábor²² fejezete, „A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái”²³ nyitja meg.²⁴ Az írás elemzi az önvédelmi jog és a betudás kérdésének hagyományos kapcsolatát a második világháborút követően, és igazolja annak fennálltát 2001-ig. Az ezredfordulót követő tizenöt évre rátérve rámutat, hogy a 2001. szeptember 11-i terrortámadásoknak tulajdonított változások és ezek hatása a *jus contra bellum* rendszerére meglehetősen eltúlzott.

A 2015 utáni időszakot áttekintve kiemelten foglalkozik az Iszlám Állam megjelenésével, az ellene kifejtett nemzetközi fegyveres összefogással, kifejezetten a „vonakodik vagy képtelen” doktrína kapcsán. Bemutatja ennek eredetét, természetét, lehetséges jogalapjait, és kritika alá vonja szokásjogi gyengeségeit. Konklúziójában javaslatot tesz arra, milyen értelmezési megközelítéssel lenne lehetséges a betudási paradigma keretei közt, az ENSZ BT 3314-es, agresszióról szóló határozata alapján, az államok biztonságpolitikai igényeit a hatályos nemzetközi jogi normák keretei között érvényesíteni.

Bartkó Róbert²⁵ és Farkas Ádám „A terrorizmus elleni harc nemzetközi jogi trendjei”-ről²⁶ szóló közös írása a terrorizmussal szemben adott nemzeti és nemzetközi jogú alapú válaszokat három nagyobb csoportra osztja. Ezek a büntetőjogi megoldások, illetve az ezeket egységesíteni hivatott nemzetközi dokumentumok, az adminisztratív jellegű szabályozási

¹⁹ Juhász Krisztina: Az Európai Unió regionális biztonsági szerepének legitimációs kérdései, különös tekintettel a fegyveres erő alkalmazására. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 68–90.

²⁰ Dr. Juhász Krisztina (PhD) egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudomány Kar, Szeged.

²¹ A témáról bővebben lásd Türke András István et al. (szerk.): Magyarország és a CSDP. Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.

²² Dr. Kajtár Gábor (PhD) egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi Közjogi Tanszék, Budapest.

²³ Kajtár Gábor: A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 92–114.

²⁴ Lásd még Spitzer Jenő: Önvédelem versus terrorizmus. Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2019 (Bibliotheca Juris Militaris, 3).

²⁵ Dr. Bartkó Róbert (PhD) egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Győr.

²⁶ Bartkó Róbert – Farkas Ádám: A terrorizmus elleni harc nemzetközi jogi trendjei. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 115–131.

lépések, illetve az aktív védelmi fellépést, azaz a fegyveres intézményrendszerrel adott válaszokat erősítő jogi megoldások.

Az egyes megoldások rövid történeti fejlődését is bemutató részletes elemzéseket zárókonklúzióban kifejtik, hogy a büntetőjogi és az adminisztratív eszközök egymásra épülő szerves fejlődést mutatnak, amely mögött a nemzetközi közösség konszenzusa és ebből adódóan egy fejlődő és gyarapodó egyezményes rendszer található. Ezekkel összevetve a katonai erő alkalmazása egy újabb és messze nem széles elfogadottságon alapuló megoldásnak tekinthető, amely ugyan a terrorizmus elleni küzdelem bevett eszköztárához tartozó szerves része lett, de nemzetközi jogi értelemben meglehetősen vitatott és bizonytalan megalapozottságú gyakorlat.

„Az úgynevezett »hibrid hadviselés« kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai”²⁷ című, Farkas Ádám és Resperger István²⁸ által jegyzett tanulmány felütése szerint a háborúkban a nem katonai tényezők a történelmi kezdetektől jelentős szerepet játszottak, majd a szemben álló felek között megbillenő erőviszonyok miatt az aszimmetrikus hadviselés fejlődésében még inkább teret nyertek. Az ún. hibrid hadviselés²⁹ újszerűségét tehát nem is ebben, hanem a nem katonai eszközök arzenáljának kiugró mértékű bővülésében, ezáltal megvalósuló stratégiai térnyerésében, illetve ezek társadalom- és technológiafejlődés miatti multiplikált hatásának növekedésében látják. Szintén fontos változás, hogy a válságok, konfliktusok „szereposztásában” egyre gyakoribb a nem állami szereplők bevonódása, valamint a hibrid háború egyik alapfeltétele a modern média teljes eszköztárának minél szélesebb körű alkalmazása.

Jogászok szemszögéből talán nem túlzás forradalminak nevezni azt a változást is, amit a jogi szabályozás hibáira, hátrányos jellemzőire építő, strukturált és tervszerű megközelítés, a *lawfare* hozott. Mindezekből levezethető, hogy a hibrid fenyegetések mind szövetségi, mind nemzeti szinten kiemelten kezelendők. Az adekvát szakmai, szervezési, jogi és államszervezési ellenlépések és stratégiai kidolgozások pedig kiemelt feladatot jelentenek.

A 21. század egyik legjelentősebb, társadalmat és gazdaságot alapjaiban átformáló jelensége az információs és kommunikációs technológiák robbanásszerű fejlődése, illetve töretlen innovációja. Kelemen Roland³⁰ és Simon László³¹ „A kibertérben megjelenő fenyegetések és kihívások kezelésének egyes nemzetközi jogi problémái”³² című írásában azt mutatja be, hogy milyen jelentősége van ennek a tendenciának a hadviselésben. A kibertérben számos kiemelt jelentőségű szolgáltatás, iparág jelen van. A média és a kommunikáció mellett a pénzügyi szolgáltatók, egyes kereskedelmi csomópontok, vagy akár globális méretekben

²⁷ Farkas Ádám – Resperger István: Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 132–149.

²⁸ Prof. Dr. Resperger István (PhD) ezredes – tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék.

²⁹ Egy orosz szempontú megközelítést kínál: Andrew Korybko: *The Law of Hybrid War: Eastern Hemisphere*. E-book, 2017. <https://www.goodreads.com/en/book/show/37709259-the-law-of-hybrid-war> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 17.)

³⁰ Dr. Kelemen Roland – tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Győr; a Magyar Katonai és Hadijogi Társaság tagja.

³¹ Simon László alezredes – a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat hivatásos tisztje.

³² Kelemen Roland – Simon László: A kibertérben megjelenő fenyegetések és kihívások kezelésének egyes nemzetközi jogi problémái. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 150–170.

nagy forgalmat bonyolító szórakoztató, esetleg szerencsejáték-szolgáltatók csak a legnyilvánvalóbb célpontok, és az egyes nemzetgazdaságok jelentős szereplői.

A terrorizmus propagálása vagy a rémhírek terjesztése, a forgalmuktól függő szolgáltatások szervezett bűnözők általi blokkolása és zsarolása, vagy zavarkeltési célból egy ország banki szolgáltatásainak, kommunikációs hálózatának vagy közműveinek megzavarása, de a kibertérben történő hírszerzés is mind precedensekkel bíró foratókönyvek. Ezekre a nemzetközi közjog, melynek alapelveit az IT-forradalom előtt fektették le, nem minden esetben szolgál kész válaszokkal. Kiemelt jelentősége van az ENSZ Alapokmánya szerinti „fegyveres támadás” fogalom kibertéri ekvivalenciája meghatározásának, illetve a betudhatóság értelmezésének, mely kérdésekre vonatkozóan a szerzők átfogó képet adnak a jelenlegi megközelítésekről, azzal a *caveat*tal, hogy számos kérdés tisztázásához az analógiák alkalmazása nem lesz elegendő, és a terület alapos szabályozást igényel.

A kötet zárórésze, „A fegyveres konfliktusok joga az új típusú hadviselés” tükrében címmel a kibertémához hasonlóan a 21. századra alaposan megváltozott harcmező néhány meghatározó és új eszközével, módszerével foglalkozik.

A 2020. év végén a felek által Moszkvában lezárt örmény–azeri konfliktus, amely Hegyi-Karabah birtoklása miatt újult ki, megmutatta, hogy nem aszimmetrikus közegben is mekkora jelentősége van a hagyományosnak tekinthető tűzérségi eszközökkel integráltan alkalmazott dróntechnológiának. Az azeri erők Izraelből és Törökországból beszerzett haditechnikája túlzás nélkül sokszerű hatást gyakorolt, és dominálta a harcteret.³³ Korábban a felfegyverzett drónok legalitása elsősorban a Közel- és Közép-Keleten az USA által alkalmazott fegyverrendszerek miatt került fókuszba, és elsősorban humanitárius jogi kérdéseket vetett fel.³⁴ Ezzel és más nemzetközi jogi vonatkozásokkal foglalkozik Spitzer Jenő³⁵ „A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései”³⁶ című tanulmányában.

A szerző egyik fontos végkövetkeztetése, hogy a felfegyverzett drónok nemzetközi jogi értelemben vett fegyverrendszerként való értelmezése és alkalmazása tényként kezelhető. Az alkalmazás jogszerűtlensége nem a technológia jellegéből, hanem az alkalmazó emberi tényezőtől fakadhat, ezért akárcsak más harceszközök felhasználása esetén, itt is esetről esetre vizsgálandó, hogy jogsértő volt-e a bevetése.

Végh Károly „Információs és befolyásolási műveletek a nemzetközi jog »szürke zónáiban«”³⁷ című fejezetének alapvetése, hogy a hétköznapiokban széles tömegek által használt

³³ <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense>; https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-drones-azerbaijan-aremenia/2020/11/11/441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html (Letöltés időpontja: 2021. 11. 17.)

³⁴ <https://casebook.icrc.org/case-study/united-states-use-armed-drones-extraterritorial-targeted-killings> (Letöltés időpontja: 2021. 11. 17.)

³⁵ Dr. Spitzer Jenő hadnagy, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat hivatásos tisztje; a Magyar Katonai és Hadijogi Társaság tagja.

³⁶ Spitzer Jenő: A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 172–190.

³⁷ Végh Károly: Információs és befolyásolási műveletek a nemzetközi jog „szürke zónájában”. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 191–212.

digitális teret³⁸ felhasználó kiberbefolyásolási műveletekre³⁹ vonatkozóan specifikus nemzetközi jogi szabályozás egyelőre nincsen, illetve ez a jelenség klasszikusnak tekintett nemzetközi jogi kategóriák újraértelmezését indította el, ami „szürke zónákat”, jogilag vitatott állapotokat eredményezett, amelyek vákuumában lehetségesek bizonyos politikai és katonai „manőverek”.⁴⁰

A részletes elemzésben a szerző egyik legfontosabb következtetése az, hogy bár nem tiltott minden egyes olyan hadművelet, amely érinti a polgári lakosságot, mégsem lehet megengedett olyan műveletek célpontjává tenni, amelyek szorosan kapcsolódnak támadásnak minősülő tevékenységekhez. Érvelni lehet amellett, hogy azok a harci tevékenységek, amelyek nem minősülnek támadásnak, de elsődleges céljuk a lakosság moráljának rombolása vagy olyan információs és befolyásolási műveletek végrehajtása, amelyek a lakosságot közvetlen veszélynek teszik ki (pl. erőszakra felhívás vagy kényszerítés), megalapozottan tekinthetők tilos módszereknek.

A kötetet záró tanulmányában Vincze Viola⁴¹ „Az autonóm fegyverrendszerek alkalmazása fegyveres konfliktusok idején”⁴² címmel egy talán még a – nem túl távoli – jövőbe mutató témát elemez. A szerző szerint – akárcsak a drónok – az autonóm fegyverrendszerek is hadviselési eszköznek számítanak hadijogi értelemben. Akár élettelen tárgynak, akár algoritmusnak tekintjük, a rendszer nem rendelkezik jogi személyiséggel, így önállóan nem tekinthető hadijogi előírások kötelezettjének sem. Jellemző sajátosságuk az a gépi intelligencia vagy „kognitív motor”, amely az eszközt vezérli, és az, hogy az autonómia különböző fokán látják el előre programozott feladataikat.

Amellett, hogy a már jelenleg is használt eszközök jogi hátterének rendezésére mindenképpen szükséges lenne lépéseket tenni nemzetközi szinten is, az egyik következtetés az, hogy bár alkalmazásuk első körben politikai döntés, amelyet befolyásolhat a társadalom vélekedése is, ideális lenne, ha a szoros és hatékony emberi ellenőrzés alapértelmezett korlátozásként megmaradna.

³⁸ A közösségi média „fegyverként” való felhasználásáról: P. W. Singer – Emerson T. Brooking: *LikeWar. The Weaponization of Social Media*. Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston, 2018.

³⁹ Erre a sérülékenységre már 1973-ban felhívta a figyelmet az etológus Konrad Lorenz: „Az emberiség egyre jobban dogmatizálható. Az azonos csoportkulturákban egyesülő emberek számának növekedése, a közvéleményt befolyásoló tömegtájékoztatói technika tökéletesedése a nézeteknek a történelem folyamán még sohasem tapasztalt mértékű uniformizálódáshoz vezet. Hatását erősíti egy szilárdan vallott dogma, melynek szuggesztivitása hívőtáborával együtt talán a mértani haladásvány arányában nő, például a televízió hatása alól magukat tudatosan kivonókat sokszor patológikus esetnek tekintik. Az egyéniségvesztő hatások mindazoknak kapóra jönnek, akik a fontos tömegtájékoztatói eszközöket manipulálni akarják.” Lásd Konrad Lorenz: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Helikon, Budapest, 2019, 113.

⁴⁰ Az USA szemszögéből Kína információs hadviselési tevékenységét írja le: Dennis F. Poindexter: *The Chinese Information War. Espionage, Cyberwar, Communications Control and Related Threats to United States Interests*. McFarland & Company Inc. Publishers, Jefferson, 2018.

⁴¹ Dr. Vincze Viola (PhD) főhadnagy, a Honvédelmi Minisztérium Jogi Főosztály tisztje; a Magyar Katonai és Hadijogi Társaság tagja.

⁴² Vincze Viola: *Az autonóm fegyverrendszerek alkalmazása fegyveres konfliktusok idején*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 213–239.

A hibrid fenyegetések jelensége nem feltétlenül az apokalipszis egyértelmű előjele,⁴³ de a területen tevékenykedő minden szakember számára létfontosságú, hogy jellemzőivel és egyes megjelenési formáival tisztában legyen. A kötetet elolvasva valóban átfogó és naprakész képet kapunk a nemzetközi hadijog helyzetéről, az új század kihívásaival és meglévő szabályozási rendszereink hiányosságaival együtt. A szerkesztők és a szerzők teljesítve vállalt küldetésüket egy valóban unikális és a szakirodalomban mérföldkőnek tekinthető művet alkottak.

Konstruktív javaslatként csupán két témát említenék a tárgyalat aspektusokon felül. Ezek közül az első a hibrid fenyegetések és a jelenlegi globális válsághelyzet miatt is aktuális reziliencia, a lakosság ellenálló képessége különböző, a békés élethelyzet körülményeit jelentős mértékben negatívan érintő eseményekre (természeti és ipari katasztrófák, pandémia vagy akár zavargások, terrortámadás és fegyveres összetűzések esetén). A másik jelenség, amely hibrid környezetben az eddigi tapasztalatok szerint szinte elmaradhatatlan, az a magyar terminus szerint zsoldosok, angol nyelven inkább kifejező *private military contractorok* szerepe. Ezek a cégek hosszú-hosszú évtizedek óta megkerülhetetlenek; kezdetben az afrikai és dél-amerikai konfliktusokban jelentek meg, de az iraki és afganisztáni háború folyamán alkalmazásuk robbanásszerűen felívelt, és később a szíriai, líbiai és ukrán frontokon is jelentős szerephez jutottak. A hibrid szituációkban a nemzetközi jog szerinti betudhatóság, a kiválasztott célpontok hadviselőként azonosítása mindig kényes és gyakran nagyon nehéz feladat, emiatt érdemes lehet ezt a témát is alaposan körbejárni.

A tavaly év végén elfogadott, de a témánk szempontjából jelentős részeiben csupán 2023 júliusában hatályba lépő kilencedik Alaptörvény-módosításnak köszönhetően a magyar belső jogban olyan szerkezeti és szervezeti változások várhatók, amelyek miatt bizonyosan kell politikai döntéshozói, szakmai döntés-előkészítő, valamint természetesen tudományos-elemző munkát végezni, és számos publikáció is készül majd, amelyek célja az új keretrendszernek való megfelelés mellett a jelen kötetben tárgyalat egyes kérdések legalább nemzeti szintű feldolgozása és válaszok adása is lesz. Ezekben a munkákban – sőt akár a kötet újabb, frissített kiadásában – izgalmas lesz látni az egyes területeken bekövetkezett fejlesztési lépéseket, hiszen ezekre beláthatóan sürgősen nagy szükség van az aránylag békés nemzetközi közeg, illetve a jövő nemzedékei számára egy biztonságos élet megőrzéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barak, Aharon: *The Supreme Court and the Problem of Terrorism*. In: Judgements of the Israel Supreme Court: Fighting Terrorism within the Law. 14.
- Bartkó Róbert – Farkas Ádám: *A terrorizmus elleni harc nemzetközi jogi trendjei*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 115–131.
- Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktabla. Amerika világelsőse és geostratégiai feladatai*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017, 300.

⁴³ A nemzetközi konfliktusok mindig fluid, rengeteg véletlenszerű elemen is múló, kiszámíthatatlan szituációk, amelyben az ellenfél ritkán követi a saját menetrendünket, sőt nem kizárható az irreális döntések sem, amelyek egyébként racionális felmérhető helyzetben is önsorsrontó eredményeket hozhatnak. Harari szerint: „Sajnos az, hogy a háború a 21. században veszteséges üzlet, még nem garantálja a békét. Sosem szabad alábecsülni az emberi ostobaságot. Az emberek egyéni és kollektív szinten is hajlamosak az önpusztításra.” Lásd Yuval Noah Harari: 21 lecke a 21. századra. Animus Kiadó, Budapest, 2018, 160.

- Brzezinski, Zbigniew: *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.
- Farkas Ádám – Resperger István: *Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 132–149.
- Farkas Ádám – Sulyok Gábor: *Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 26–45.
- Farkas Ádám – Végh Károly: *Tendenciák az új típusú kihívások biztonsági kezelésének jogi vonatkozásaiban*. In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl*. Intézményi és jogi kihívások. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 10–24.
- Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl*. Intézményi és jogi kihívások. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020.
- Friedman, Thomas L.: *És mégis lapos a Föld. A XXI. század rövid története*. HVG Kiadói Zrt., Budapest, 2006, 341.
- Galeotti, Mark: *I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'*. <https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/>
- Harari, Yuval Noah: *21 lecke a 21. századra*. Animus Kiadó, Budapest, 2018, 160.
- Harari, Yuval Noah: *Homo Deus. A holnap rövid története*. Animus Kiadó, Budapest, 2020.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2019, 540.
- Jinping, Xi: *Az ázsiai biztonsági együttműködés új megközelítése* (beszéd), 2014. május 21. In: Jinping, Xi: *Kína kormányzásáról*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017, 398.
- Juhász Krisztina: *Az Európai Unió regionális biztonsági szerepének legitimációs kérdései, különös tekintettel a fegyveres erő alkalmazására*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 68–90.
- Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 92–114.
- Kelemen Roland – Simon László: *A kibertérben megjelenő fenyegetések és kihívások kezelésének egyes nemzetközi jogi problémái*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 150–170.
- Keszely László – Végh Károly: *A NATO irány- és szemléletváltása a 21. század második évtizedének megváltozott biztonsági környezetében*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 46–67.
- Korybko, Andrew: *The Law of Hybrid War: Eastern Hemisphere*. E-book, 2017. <https://www.goodreads.com/en/book/show/37709259-the-law-of-hybrid-war>
- Liang, Qiao – Xiangsui, Wang: *Unrestricted Warfare. China's Master Plan to Destroy America*. Shadow Lawn Press, 2017 (eredeti kínai kiadás: 1999).
- Lorenz, Konrad: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Helikon, Budapest, 2019, 113.
- Marshall, Tim: *A földrajz fogságában – tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2018, 32.
- Poindexter, Dennis F.: *The Chinese Information War. Espionage, Cyberwar, Communications Control and Related Threats to United States Interests*. McFarland & Company Inc. Publishers, Jefferson, 2018.
- Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:192. §.
- Singer, P. W. – Brooking, Emerson T.: *LikeWar. The Weaponization of Social Media*. Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston, 2018.
- Spitzer Jenő: *A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 172–190.
- Spitzer Jenő: *Önvédelem versus terrorizmus. Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire*. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2019 (Bibliotheca Juris Militaris, 3.).

- Túrke András István – Besenyő János – Wagner Péter (szerk.): *Magyarország és a CSDP. Magyar szerepvállalás az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikájában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- Végh Károly: *Információs és befolyásolási műveletek a nemzetközi jog „szürke zónájában”*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 191–212.
- Vincze Viola: *Az autonóm fegyverrendszerek alkalmazása fegyveres konfliktusok idején*. In: Farkas–Végh (szerk.): i. m. 213–239.
- <https://casebook.icrc.org/case-study/united-states-use-armed-drones-extraterritorial-targeted-killings>
- <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense>;
- https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-drones-azerbaijan-aremenia/2020/11/11/441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html